

УРОКИ

№ 5 (17), жовтень-грудень, 2008 р.

ГОЛОКОСТУ

УКРАЇНСЬКОГО ЦЕНТРУ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ГОЛОКОСТУ

МИ ЗНАДТО ДОВГО СТОЯЛИ В ЧЕРЗІ ЗА ВЛАСНОЮ ІСТОРІЄЮ...

3-тя Всеукраїнська наукова конференція

«Друга світова війна і доля народів України» (27-28 жовтня 2008 р., Київ)

Цей початок фрази може мати два продовження: а) ... щоб і тепер замовчувати її окремі сторінки; б) ... і, напевно, цим викликана прага за її живильною, хоча й немилосердно важкою правдою.

Ми занадто довго чекали на можливість відкрито і чесно говорити про дуже складні й важкі для спогадів та сприйняття речі, аби тепер знехтувати нею і збитися на формальні констатації та «реверанси».

«Археологія» історичної пам'яті — справа досить відповідальна, оскільки з неї починається не тільки реконструкція подій минулого, а й формування самосвідомості наступних поколінь.

Коли йдеться про такий спектр питань, які були заявлені для обговорення на 3-й Всеукраїнській науковій конференції «Друга світова війна і доля народів України» (вона відбувалась 27-28 жовтня 2008 р. в Києві), завжди закрадається сумнів: а чи готові сучасні дослідники до полеміки і які можливі результати таких дискусій? Забігаючи наперед, слід констатувати, що науковці (принаймні ті, які взяли участь у роботі конференції) продемонстрували здатність до критичного, але неупередженого осмислення суперечливих, трагічних сторінок спільної історії народів, які мешкали в Україні в період 1930-40-х рр. Інше питання — чи спроможне нинішнє суспільство до сприйняття свого минулого без ретуші та прикрас, без соціального замовлення, втіленого в формі апологетичного нарративу, чи буде і надалі сповідувати простакуватий нарцисизм і «бити дзеркала», в яких відбиваються не тільки імпозантні «лики» нашої історії? Поки що все вказує на негативну відповідь на це питання. Саме в цьому сенсі результати конференції дають підстави для оптимізму: рухаючись вперед, науковці мають «тягнути» за собою суспільство, активно впливати на політику і масову свідомість, формувати такий морально-психологічний клімат довкола складних проблем історії, який дозволить долати комплекси й відкрито та продуктивно їх обговорювати. Нині це слід сприймати як один з викликів часу і, власне, критеріїв зрілості громадянського суспільства, глибини його демократизації (так-так: неорганізоване і бідне суспільство за певних умов і на певних дистанціях може сповідувати демократичні цінності!).

На конференцію було запропоновано 43 доповіді, з яких 9 безпосередньо, а 10 опосередковано стосувалися Голокосту. Учасники репрезентували всі регіони України, а також усі провідні вищі, академічні установи, громадські об'єднання.

Рівноцінно проаналізувати всі без винятку доповіді не дозволяють обсяги цього повідомлення, тому спробуємо простежити окремі, найвиразніші тенденції в розробці теми.

До певної міри вони проступають у доповідях, об'єднаних рубрикою «Сучасні рефлексії, філософія історії та історіографія»* та виголошених на пленарному засіданні. Так, А. Подольський (Київ) вважає, що тема Голокосту є «частиною двох великих проблем нинішнього інтелектуального дискурсу в Україні», перша з яких пов'язана з «конструюванням історичної пам'яті в українському суспільстві та місцем у цій пам'яті та в цій історії теми

* Посади і наукові ступені учасників конференції зазначені в програмі й тезах доповідей «Друга світова війна і доля народів України». — К., 2008. — С. 87-90.

Голокосту», а друга — «місце єврейської спадщини в сучасній концепції української історії». Дослідник виділяє три аспекти проблеми: академічний (науковий), педагогічний і просвітницький та суспільно-політичний. Стосовно першого з них зазначено, що українська історіографія Голокосту пройшла шлях від регіональних досліджень та публікації мемуарів до узагальнюючих проблемних праць, фундаментальних збірників документів та дисертаційних досліджень.

Значно більше труднощів спостерігається, коли справа торкається викладання історії Голокосту в середній загальноосвітній школі. З одного боку, формально ця тема включена до навчальної програми, з іншого — наявна в підручниках інформація не дає уявлення про Голокост як про інтегральну частину історії України ХХ ст. Компенсувати ці недоліки спроможна неформальна освіта, що здійснюється зусиллями недержавних наукових та просвітницьких організацій.

Виступ Віталія Нахмановича (Київ).

Стосовно політики пам'яті про Голокост А. Подольський констатував відсутність державної політики меморіалізації шляхом встановлення пам'ятних знаків на місцях масових розстрілів українських євреїв.

Значну зацікавленість викликав виступ В. Нахмановича (Київ). На його думку, вихід книги А. Безансона «Лихо століття. Про комунізм, нацизм та унікальність Голокосту» українською мовою виводить вітчизняний дискурс проблеми на рівень, що дозволяє «розпочати важку розмову про історичні паралелі та історичні контексти цього явища». До першого контексту доповідь відніс розподіл відповідальності між нацистським і радянським режимами за Голокост і Голодомор. Покладаючи на карб більшовицьким лідерам провину за виникнення передумов масового винищення єврейської людності, автор матеріалу наводить переконливі аргументи. Щоправда, такі аргументи стосовно політики нацистів прозвучали ескізно, очевидно, внаслідок того, що вони загальновідомі й загально визнані, у той час як сталінська система й донині користується ідеологічним та моральним

імунітетом, наданими деякими політичними силами і заангажованими істориками.

Другий контекст — сприйняття Голокосту та колаборації місцевого населення в якості наслідку участі євреїв у радянських репресіях, у тому числі, Голодоморі, — науковець вважає хибним. Доказом цього він вважає неправильне уявлення про алгоритм формування асоціативного ряду по лінії: персоналій «червоних» вождів як символи певних етносів — народи, до яких вони належали (у випадках з поляками Держинським і Косіором чи грузинами Сталіним і Берією цей алгоритм — інший).

З цього виводиться необхідність, по-перше, розглядати масштаби антиєврейської колаборації в Україні в порівнянні із ситуацією в інших державах, окупованих гітлерівцями; по-друге, більш глибокого «аналізу кардинальних ідеологічних розбіжностей не лише між нацистським режимом і авторитарними режимами Горті чи Петена, але навіть нацизмом і фашизмом Муссоліні чи Франко». Саме в цьому контексті пропонується трактувати ставлення до євреїв з боку ОУН.

Під час роботи однієї із секцій конференції.

Третій контекст пов'язаний з осмисленням причин Голокосту через призму релігійного світосприйняття. На думку дослідника, «значна частина сучасних єврейських релігійних мислителів не виходить за межі позаісторичного розуміння цього явища, що лежить у діапазоні між концепцією самоусунення Б-га з історії на цей період і, фактично, волонтаризму». А от інший «історично більш традиційний підхід до релігійного осмислення Голокосту вимагає визнання будь-якої колективної трагедії карою за відступ від Завіту з Б-гом». Оскільки при цьому виникає питання, чому винищення торкнулося найбільш традиціоналістської, «праведної» частини світового єврейства, В. Нахманович пропонує власну відповідь: по-перше, має місце перебільшення переважної частини єврейства міжвоєнної Польщі; по-друге, Вс-вишній насилає покарання всьому народу, а не окремим людям, адже саме з народом укладався Завіт; по-третє, згідно з єврейською містичною традицією, душа людини може існувати впродовж кількох життів, а тому смерть праведників може бути покаранням за гріхи їхнього попереднього життя.

Виступаючий висловлює переконання, що «саме євреї мають моральне право й обов'язок запропонувати такий підхід до дослідження проблеми. Він відкриває нові перспективи і для вироблення принципово нової концепції історії ХХ ст. і для вирішення питання про взаємну відповідальність народів».

Решту доповідей учасники конференції заслухали на секційних засіданнях. На секції «Національне питання в ідеології та пропаганді» жваво обговорювалися повідомлення Ф. Левігаса (Київ) «Нацистська пропаганда в роки Другої світової війни», І. Рожкової (Суми) «Антисемітська пропаганда на сторінках підокупаційної преси Сумщини» та Д. Тесленка (Дніпропетровськ) «Археологія на службі пропаганди (діяльність науково-дослідницьких установ Третього району на окупованій Дніпропетровщині)». Ф. Левігас показав, як антисемітизм став ідеологічною парадигмою для нацистських спецслужб, якою була технологія використання кіно- і фотоматеріалів, газет, листівок, плакатів антиєврейського змісту. Л. Рожкова зазначила, що, нагнітаючи «жидобільшовицьку» істерію,

«окупаційна адміністрація намагалася не лише сформувати відповідну громадську думку про євреїв, а й чинила морально-психологічний тиск на населення, готуючи його до «остаточного вирішення єврейського питання»». Однак, дослідники поділяє думку тих істориків, які вважають, що ця пропагандистська кампанія виявилася неефективною.

Маловідомій сторінці історії присвячена доповідь М. Михайлуци (Одеса) на тему «Християнство, українство та єврейство в Трансністрії (1941-1944)». Залучаючи аргументацію ізраїльського дослідника Ж. Анчела, доповідач доводить, що військово-політична ідеологія режиму Антонеску, сформована під впливом нацистської расової нетерпимості, базувалася на постулаті, згідно з яким слов'яни стали жертвами євреїв, які «православних слов'ян кидали на війну проти румунської християнської армії». Румунська православна церква, користуючись протекціонізмом держави, не стала чинником, який би став на заваді винищення сотень тисяч євреїв на території губернаторства.

У доповіді М. Гона (Рівне) «Український націоналізм і євреї (1918-1939)» здійснюється спроба теоретичного осмислення цієї гострої теми. Стратифікувавши український націоналізм на дві іпостасі — націоналізм титульної нації і націоналізм нацменшин — учений постав перед необхідністю надати їхнє смислове наповнення. Наріжними компонентами українського державного націоналізму (презентованого в Західноукраїнській народній республіці) він вважає принципи недискримінації за національною та релігійною ознаками, врахування інтересів національних меншин, відмову від їхньої асиміляції, а також готовність включити останніх до складу української політичної нації. Водночас соціально-економічна політика уряду ЗУНР, яка протегувала і забезпечувала преференції представникам титульної нації, зашкодила єврейським підприємствам і капіталу, спричинила до стрімкого падіння рівня життя євреїв Східної Галичини. Після перетворення української спільноти на нацменшину український націоналізм набуває спочатку «захисного» характеру, а потім — наступального й превентивного, що стало «відбиттям» громадсько-політичних оцінок інтеграційного курсу євреїв та їхньої політичної лояльності до Другої Речі Посполитої. В якості інших визначальних компонентів єврейської візії українського націоналізму міжвоєнної доби називаються такі: 1) трактування євреїв противниками відродження української державності; 2) звинувачення їх у суцільній симпатії до комуністичної ідеї; 3) намагання врегулювати економічні проблеми українців шляхом організації переможної конкуренції з євреями; 4) сповідування еміграційного варіанта вирішення єврейського питання. М. Гон наголошує, що до початку 30-х років «політичні сили, які поступово акцентували ідеологію інтегрального націоналізму, суттєвого впливу на українсько-єврейські взаємини не справляли». Тільки з початком 30-х років ОУН, ФНЄ, УНАКОР та інші націоналістичні групи стали визначати характер цих відносин, застосовуючи засоби, що і донині обтяжують національну пам'ять.

Деякою мірою з цим матеріалом «перегукуються» реферат П. Долганова (Рівне) «Міжнаціональні антагонізми в передчасій війні: роль економічного націоналізму». Його автор розглядає український економічний націоналізм не через призму міжетнічних стосунків, а, насамперед, як продукт соціально-економічної адаптації українців до умов конкуренції у міжвоєнній Польщі. При цьому простежуються риси, що споріднюють його з аналогічними угорськими, чеськими, польськими явищами, а також з'ясовуються причини його меншої ефективності порівняно з іншими.

У повідомленні Ж. Ковби (Київ) на тему «Соціальні та міжетнічні взаємини в Східній Галичині (1939-1941)» йдеться про реакцію представників різних етнічних груп на першу радянізацію краю і технологію мобілізації краю, та їхню інтеграцію в соціалістичну систему. Стосовно євреїв зазначено, що здобувши рівність, права доступу до праці, навчання, вони в цілому підтримували владу. Та з часом засоби, що їх застосовував більшовицький режим, викликав незадоволення навіть тих євреїв, які працювали в адміністративно-управлінському апараті, силових структурах, культурно-освітніх установах.

Розглядаючи становище національних меншин Поділля напередодні Другої світової війни, С. Мединська (Хмельницький) сконцентрувала увагу на репресивних акціях радянської влади проти нацменшин, у тому числі євреїв, а також згортанні національно-культурної політики.

«Радянізація Західної України: єврейська візія діяльності НКВС» — тема повідомлення Т. Самсонюк (Рівне). Виокремлюючи в єврейській спільноті Західної України дві категорії — місцевих мешканців та біженців — дослідниця простежує два вектори в діяльності радянських спецслужб, стосовно кожної з них, вказує на джерела їхньої поінформованості про тих, хто співпрацював (з різних причин) з польськими спеціальними службами, розглядає кваліфікації «злочинів», а також характер і суворість покарань.

«Остаточному розв'язанню єврейського питання» на прикладі окремих районів населених пунктів присвячено дві доповіді: В. Орлянського (Запоріжжя) «Новозлатопільський район Запорізької області в період нацистської окупації» та Ю. Котляра (Одеса) «Богданівська трагедія — Голокост проти єврейського населення». На підставі прямих (з 8 тис. єврейського населення району в ході цілеспрямованої акції гітлерівці знищили лише 604 громадян єврейської національності) та опосередкованих даних В. Орлянський висловлює припущення про те, що до масового порятунку євреїв були причетні не тільки місцеве цивільне населення, а й старости, які могли попередити і створити умови для зникнення потенційних жертв за межі району. Ю. Котляр оповів про технологію знищення 120 тис. радянських і зарубіжних громадян (з них 54 тис. євреїв) у Доманівському районі Миколаївської області.

Джерелознавчий характер має розвідка Л. Соловки (Івано-Франківськ) «Відображення тенденцій національної політики СРСР у 1944-1945 рр. щодо євреїв у документах ДАІФО». Аналіз документів різного походження дав підстави дослідниці стверджувати, що «Прикарпаття належало до тих регіонів, в яких після нацистської окупації набував характеру державної політики антисемітизм».

Єврейські сюжети знайшли місце в доповіді В. Надольської на тему «Друга світова війна і доля національних меншин Волині». У ній, зокрема наголошується, що тільки внаслідок Голокосту загинуло близько 58% єврейського населення України, причому на євреїв припадало понад 38% втрат серед цивільного населення республіки.

Узагальнюючи результати наукових дискусій, що відбулися в ході конференції, можна виокремити кілька моментів.

1. Дослідження Голокосту в останні роки набуло в Україні статусу самостійного тематичного напрямку з такими інституційними атрибутами як відповідні громадські об'єднання, науково-популяризаторські й освітні центри, наукові форми тощо.

2. Голокостознавчі студії стали явищем не лише суто єврейської, а загальнонаціональної історіографії, причому коло дослідників цієї теми постійно розширюється.

3. Водночас існує нагальна потреба активізації пошукових зусиль на місцях, а також координації регіональних досліджень з метою виходу на фундаментальні узагальнюючі проекти.

Виступ д.і.н., проф. Олександра Лисенка (Київ).

4. Очевидно є необхідність поєднання суто емпіричних і теоретичних напрацювань, а також пошук продуктивних форм донесення результатів наукових досліджень до широких кіл громадськості, політикуму.

У цілому слід відзначити високий науковий рівень конференції, яка набула досить високого рейтингу і посіла своє помітне місце серед аналогічних заходів. До певної міри цьому сприяла консолідація сил з боку таких інституцій як Громадський комітет для вшанування пам'яті жертв Бабиного Яру, Український центр вивчення історії Голокосту, Держкомітет у справах національностей та релігій, Інститут історії України НАНУ, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Кураса НАНУ.

Не можна обійти увагою внесок в організацію конференції В. Нахмановича і А. Подольського, завдяки яким до її початку вийшли тези доповідей, а також матеріали попередньої, 2-ї наукової конференції «Друга світова війна і доля народів України».

Олександр Лисенко,
д.і.н., професор,

Інститут історії України, НАН України

МІЖНАРОДНІ ПЕДАГОГІЧНІ ПРОЕКТИ ЦЕНТРУ

СПІВПРАЦЯ З ОБСЄ

НАВЧАЛЬНІ МАТЕРІАЛИ З ПРОБЛЕМ ДИСКРИМІНАЦІЇ, АНТИСЕМІТИЗМУ ТА КСЕНОФОБІЇ.

Семінари для тренерів

24-25 жовтня та 21-22 листопада 2008 року в Києві за підтримки ОБСЄ/БДПГЛ, Будинку Анни Франк та Українського центру вивчення історії Голокосту відбулося два дводенні семінари для тренерів з Навчальних матеріалів з проблем дискримінації, антисемітизму та ксенофобії. Самі навчальні матеріали були видані в трьох частинах у березні 2008 року в Києві, охоплюючи теми історії євреїв та антисемітизму в Європі до 1945 року; сучасний антисемітизм у сьогоденній Європі; поняття упередження, дискримінації, расизму та антисемітизму, а також їх співвідношення в сучасному суспільстві.

Тепер за підтримки того ж таки Бюро демократичних інституцій та прав людини при ОБСЄ планується серія семінарів для вчителів історії та гуманітарних дисциплін в рамках курсів підвищення кваліфікації при місцевих інститутах післядипломної освіти. Першим кроком до проведення цієї серії семінарів стала підготовка професійних тренерів-лекторів, що володіли б

матеріалом та мали значний досвід викладання цієї теми як в учнівській, так і в дорослій аудиторії.

Серед численних претендентів з різних регіонів України було обрано десять кваліфікованих спеціалістів (вони представили Львів, Дніпропетровськ, Херсон, Київ, Полтаву, Хмельницький, Черкаси тощо), яким було протягом двох днів першого і другого семінару запропоновано підвищити свою кваліфікацію в дотичних історичних питаннях, а також закріпити тренерські вміння та навички.

Протягом першого дводенного семінару учасники мали можливість узяти участь у лекціях-дискусіях з тем історії єврейського народу, історії антисемітизму в Європі, створення держави Ізраїль, сучасного антисемітизму, расизму, ксенофобії. Наряду із цим були проведені тренінги з питань ідентичності в сучасному світі, життя в діаспорі, дражливіх питань як-то дискримінація та антисемітська пропаганда. До цього додалися заняття з

розвитку специфічних умінь та навичок тренера при роботі з учительською аудиторією; детальний розгляд трьох частин навчальних матеріалів та розробка вправ та тренінгів до окремих розділів робочих зошитів.

Метою ж другого дводенного семінару була, перш за все, розробка програми тренінгу з навчальних матеріалів для вчителів та презентація і вибір конкретних прийомів та методів проведення цього тренінгу. На відміну від першої частини, основна відповідальність була вже на майбутніх тренерах: вони пропонували вправи, розглядали варіанти, добирали техніки взаємодії з аудиторією. Як наслідок постала змістовна частина одноденного учительського тренінгу з теми «Навчальні матеріали з проблем дискримінації, антисемітизму та ксенофобії». Також результатом учительської роботи стали додаткові рекомендації до шкільної програми з історії та інших гуманітарних предметів, з темами яких перетинаються матеріали робочих зошитів.

Варто окремо зазначити участь у семінарі міжнародних експертів п. Ізабель Енценбах (Центр дослідження антисемітизму, Німеччина) та Карен Полак (Дім

Робочий момент тренінгу Олександра Войтенка.

Анни Франк, Голландія). Їх практикуми та заняття були надто цікавими і корисними для українських учасників, демонструючи новітні європейські підходи до розкриття надто неоднозначних і нелегких тем навчальних матеріалів.

Загалом, завдяки активній участі та високому рівню попередньої підготовки майбутніх тренерів, а також злагодженим діям команди організаторів (Анатолій Подольський, Олександр Войтенко, Віталій Бобров), в Україні є всі шанси з наступного року розпочати широку програму з втілення в педагогічний обіг трьох частин навчальних матеріалів з проблем дискримінації, антисемітизму та ксенофобії, що, безумовно, матимуть позитивний вплив на формування критичного мислення та активної громадянської позиції української молоді.

Віталій Бобров,

Український центр вивчення історії Голокосту

Робочий момент тренінгу Віталія Боброва.

СПІВПРАЦЯ З МУЗЕЄМ «ЯД ВАШЕМ»

ТРЕТІЙ ЩОРІЧНИЙ НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ СЕМІНАР З ІСТОРІЇ ГОЛОКОСТУ В ЄВРОПІ ДЛЯ ВИКЛАДАЧІВ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКИХ ШКІЛ

З 2 по 14 листопада 2008 року в Єрусалимі відбувся Третій щорічний навчально-методичний семінар з історії Голокосту в Європі для викладачів історії українських шкіл. Група складалася з 23 учасників, які представляють середні навчальні заклади з усіх регіонів України. Семінар став можливим завдяки зусиллям Українського центру вивчення історії Голокосту у співпраці з Меморіальним Інститутом пам'яті жертв Катастрофи та героїв Опору «Яд Вашем» (Єрусалим, Ізраїль) та за підтримки Міжнародної групи з викладання, дослідження та збереження пам'яті про Голокост у Європі (International Task Force). Вже за традицією маємо можливість надрукувати враження та роздуми деяких учасників семінару

ЗАЖГИ СВЕЧУ!

Я скорее зажгу свечу, чем буду проклинать темноту.

Елеонора Рузвельт

Уверена, с годами все больше убеждаюсь, что люди, появляющиеся в нашей жизни, все происходящие события — все это случается потому, что это мы притянули к себе. И то, что мы делаем со всем этим дальше, мы выбираем сами. Мы, группа учителей Украины, выбрали и нас выбрали...

Наша учительская работа по теме Холокоста в Украине была разной по содержанию и форме (кураторство и проведение выставок, тренингов, уроков; участие в конкурсах исследовательских работ и другое). Одинаковым было стремление донести до детей, а иногда и взрослых, что «все разные, но равные», что тема Холокоста и любого геноцида — актуальна сегодня, ее забвение может привести к возрождению зла...

Решение этой непростой задачи в Украине направляет главным образом УЦИИХ, ВА «Нова Доба». «Яд Вашем» является международным. Один из аспектов его многогранной

деятельности — повышение квалификации преподавателей школ по теме. Мы стали третьей украинской группой.

Были волнительные сборы в поездку. Теперь семинар в «Яд Вашем» в прошлом. Было... Пришло время оценить, осмыслить. Для меня важным критерием оценки является качество общения. У Антуана де Сент-Экзюпери это названо роскошью. Классиком он стал правомерно. Действительно, роскошью общения для нас стало это пребывание в Израиле. Это привилегия для наших личных впечатлений и профессионального педагогического роста воспитателей и преподавателей общественных дисциплин. Содержание, уровень эмоционального, интеллектуального общения в Музее Холокоста «Яд Вашем» был очень высоким.

В первую очередь хочется сказать о встречах с людьми, пережившими Катастрофу. Очень трудно описывать эмоциональные состояния. Как сказать об одновременном

состоянии глубокого сочувствия пережитой беде и восхищении подвигом жить в нечеловеческих условиях и даже бороться? Преклоняемся в память о погибших безвинно и перед силой и подвигом победивших смерть. В «Яд Вашем» собирают и чтят память и о тех, кто не был в стороне от чужой беды, спасал евреев.

Необходимо отметить работу кураторов, лекторов, экскурсоводов, тренеров- методистов по проблемам преподавания Холокоста. В их работе гармонично соединились подлинная научность, глубина изучения фактов и проблем в изучении темы и всего, что связано с ней в разных аспектах — психологическом, историческом, этническом, социальном, религиозном и прочее (перечень тематики лекций и практикумов, экскурсий — тому свидетельством). Важный фактор успешного общения — культура речи как ее форма и содержание. Думаю, это проявляется очень просто: если только в конце монолога говорящего ты испытываешь состояние «наполненного сосуда», тебе опять повезло быть слушателем. И все названное могло бы стать хорошей работой, а стало общением не только с исследователями и знатоками перечня важных тем и сложных вопросов. Это было общение с людьми посвященными. Они смогли донести до нас свет и тьму, горе и радости, пафос и обыденность в истории и культуре еврейского народа.

Лекція д-ра Іриті Абрамської (Єрусалим).

Думаю далее уместно привести то ли факт, то ли притчу, воспроизведенную Анатолем Франсом в своих «Мнениях Джерома Когнара». Однажды молодой персидский принц Земир приказал своим ученым написать историю человечества так, чтобы он мог делать меньше ошибок как монарх, просвещенный опытом прошлого. Через двадцать лет мудрые люди появились перед монархом, тогда уже королем, сопровождаемым караваном, состоящим из двенадцати верблюдов, каждый из которых вез 500 томов. Король попросил их сделать более короткий вариант, и они возвратились после еще двадцати лет с тремя верблюжьими грузами и, когда им король опять возразил, то после еще десяти лет они пришли к нему с грузом на одном слоне. После еще трех лет ученый появился с единственной книгой, которую вез осел. Король был на смертном одре и вздохнул: «Я умру без знания истории человечества. Сократи, сократи!». «Ваше Величество, — ответил ученый, — я просуммирую ее для вас в трех словах: они родились, они страдали, они умерли!»

Позволю себе эту притчу, заставляющую задуматься о многом, дополнить утверждением, что физически умирают все, а духовно — нет.

Пребывание в Израиле и работа на семинаре добавили нам знаний, умений для продолжения работы по теме Катастрофы (думаю, исторически это название правильнее отражает суть происшедших событий). А, главное, благодаря деятельности «Яд Вашем» в Украине формируется команда, объединяющая единомышленников в системе образования и воспитания

толерантности. В широком смысле мы стали частью команды сотрудников «Яд Вашем». После каждой новой встречи в рамках семинара укреплялась уверенность необходимости в усилении координации совместной деятельности; в «Яд Вашем» накоплен колоссальный потенциал, которым щедро делятся; огромная помощь оказана нам и через предоставление опубликованных и электронных ресурсов Музея.

Не случайно в музее «Яд Вашем», в зале Варшавского гетто зажженный огонь, трепетание пламени свечи — символ памяти о погибших. И пусть не звучит излишне высокопарно утверждение, что это и символ освещения пути живущим, берущим на себя обязательство не допустить тьмы забвения и насилия.

Ольга Кучер,
учитель СОШ № 22,
г. Севастополь

* * *

У житті кожної людини є події, які залишаються в пам'яті назавжди, змінюють світогляд, допомагають знайти себе в подальшому житті. Надзвичайне значення має для мене перебування на семінарі в «Яд Вашемі».

Та інформація, яку отримала я від викладачів, побачене в музеї, не могло не торкнутися моєї душі, мого серця.

«Яд Вашем»... Біль, сльози, втрати, смерть... Як же таке сталося на Землі, як вона могла витримати стільки зла, страждань, випробувань і горя?! Перебуваючи в стінах, які «говорять», розумієш, що ти не можеш залишатись осторонь, не повинна мовчати, твій обов'язок — говорити, розповідати, навіть кричати, щоб тебе почули. Ти повинна донести хоча б частину пережитого кожному. Можливо, ти врятуєш світ...

Семінар був професійно організований, збалансований, толерантний, відвертий. Незважаючи на те що ми багато працювали, час проходив швидко і непомітно. Викладачі віддавали свої знання, ділилися власними поглядами, вміннями, доносили нам масштаби Катастрофи, великого людського горя, розкривали історію єврейського народу та другої світової війни. Участь у семінарі змусила дещо інакше поглянути на свої знання з цієї теми.

Ірит Абрамські і Наташа Сігал — символи великої відданості своїй справі і патріотизму. Своєю невичерпною енергією вони торкнулись найгостріших і найболучіших нот небайдужості нашої душі за трагедією єврейського народу, показали його великий дух і силу, який зумів вистояти, продовжує боротись і демонструє нам велич непохитного духу і національної єдності. Це яскравий приклад збереження історичної пам'яті свого етносу.

Незабутніми були екскурсії по Єрусалиму та Ізраїлю з талановитим екскурсоводом Розою, людиною великої ерудиції,

Під час тренінгу Наталії Сігал (Єрусалим).

артистизму, несподіваних сюрпризів, невичерпної любові до своєї землі. Після її слів оживає навіть каміння і кожен крок по святій землі — це ціла історія, яку переживаєш разом з нею знову і знову.

Велика вдячність Українському центру вивчення історії Голокосту за участь у семінарі, за друзів, яких зустріла та залучення до надзвичайно важливої справи.

*Лариса Ковтун,
вчитель історії, м. Вінниця*

* * *

Презентація вчителя Андрія Кінаша (Полтава).

Хочемо поділитися своїми враженнями від семінару, що проходив 3.11-15.11.2008 року в «Яд Вашемі».

Під час знайомства із центром «Яд Вашем» особливо вразили масштаби Національного Меморіалу Катастрофи і Героїзму. Ставлення держави до вивчення даної проблематики, системний підхід, який ми побачили, дає можливість не лише повною мірою осягнути масштабність Шоа, але, що не менш важливо, спрямовані на патріотичне виховання молоді. Саме це, на нашу думку, є особливо важливим в сучасному світі.

«Яд Вашем» сконструйовано таким чином, що він поєднує в собі Меморіал, який сприяє збереженню пам'яті; архів, що дає можливість осягнути масштаби Катастрофи, науково підійти до її вивчення, спростовуючи (на основі наявних документів) антисемітські та антиізраїльські виступи в ЗМІ; навчальний центр, розрахований на навчання не лише ізраїльських викладачів та молоді, але і груп з усіх країн світу.

Особливо цінним є індивідуальний підхід співробітників центру до кожної з іноземних груп (підбір матеріалу, постановка дилемних питань, що цікавлять дану групу). Розробка тематики з урахуванням специфіки регіону, з якого прибула група. Вдало було поєднано емоційний та науковий аспекти в навчальній програмі (наприклад: відвідування залу Варшавського гетто + вивчення історії існування та боротьби Варшавського гетто.). Сподобалось, що програма не була обмежена лише вивченням історії Шоа. Лекції, що знайомили з історією євреїв у екзилі, дали не тільки пізнавальну користь, але і підвели до розуміння поведінки значної частини єврейства в роки Другої світової війни.

Відвідання художнього музею та лекція з літератури показали можливість використання творів мистецтва під час вивчення дражливої теми.

Вдало було поєднано систему занять з екскурсійною програмою, що сприяла не лише пізнавальному, духовному та естетичному аспектам, але і розкривала історію єврейства, ламаючи систему стереотипів та упереджень.

Висловлюємо ряд побажань організаторам семінару і сподіваємося, що вони будуть враховані під час роботи з наступними групами:

- Збільшити час для роботи в архіві;
- Підготувати комплекс документів, що стосуються Шоа, за регіональним принципом (або надати час для самостійної роботи з даними документами в архіві);
- Збільшити кількість тренінгів з проблематики;
- Збільшити кількість лекцій з юдаїки.

Висловлюємо щиро подяку всім викладачам Національного Меморіалу Катастрофи і Героїзму за цікавий, змістовний та інтерактивний семінар. Особлива подяка за чітку організацію навчання та дозвілля Ноа Сігал, Іріт Абрамскі.

Щиро дякуємо Українському центру вивчення історії Голокосту за надану можливість пройти навчання в Національному Меморіалі Катастрофи і Героїзму. Це допомогло нам не лише розширити свої знання з історії Шоа, але і сформувати нові підходи у вивченні історії України та патріотичному вихованні.

Ми продовжуємо працювати над даною темою і прагнемо брати участь у наступних проектах, започаткованих Українським центром вивчення історії Голокосту.

*Андрій Кінаш та Тетяна Лимар,
вчителі історії, м. Полтава*

* * *

Програма семінару була надзвичайно цікавою і насиченою. Кожне засідання мало свою тематику:

- Євреї між двома світовими війнами;
- Антисемітизм і нацистська ідеологія;
- Геттоїзація і «остаточне розв'язання єврейського питання»;
- Реакція навколишнього світу на «остаточне розв'язання»;
- Єврейський опір і героїзм.

Робочі дні семінару проходили в початкових аудиторіях «Яд Вашему». Усі виступаючі зацікавили нас своїм оригінальним підходом та власним баченням проблематики історії Голокосту. Серед доповідей були такі, що безпосередньо стосувалися освітнього процесу та його ролі в становленні особистості. Серед них можна виділити доповідь д-ра Михайла Вайскопфа «Антисемітизм у історичній перспективі», д-ра Іріт Абрамської «Нацистська ідеологія і євреї», д-ра Данієля Романовського «Порівняльна характеристика гетоїзації на окупованих польських і радянських територіях», д-ра Арона Шнеєра «Специфіка Катастрофи в Україні і інших територіях СРСР».

*Наталія Двигайло, Раїса Мантвер, Зіфа Мантвер
під час зустрічі (14 листопада 2008 р.).*

Друга половина дня проходила у формі практичних занять. Це була, мабуть, найкорисніша для практикуючих учителів частина семінару. Особливо цікаво пройшла презентація проектів уроків учасниками семінару. Представники української делегації презентували свої доробки у сфері викладання історії Голокосту в українських школах.

Особливо для мене довгоочікуваною була зустріч з Раїсою Мانتвер та її донькою Зінаїдою, яких у роки війни врятували мій дідусь Паїсій Кухаревич та бабуся Таїсія Кухаревич.

Їм присвоєне звання Праведників миру Інститутом «Яд Вашем», і їх прізвища занесені на меморіальну дошку в Саду Праведників світу.

Ця зустріч відбулася в Рамат-Ефаль у присутності всієї групи та родини Мانتвер. 94-річна Раїса Мانتвер детально розповіла про

страшні роки німецької окупації і дні перебування її доньки та її в нашій сім'ї Кухаревич.

Спогадами поділилася і врятована 68-річна Зіфа Мانتвер, яка з 6-місячного віку до 3-х років виховувалась моєю бабусею Кухаревич Таїсією разом з її дітьми Дмитром (9 років), Раїсою (8 років) — моєю мамою, Євгеном (6 років).

Зі слів бабусі я багато знаю про роки війни. Її спогади я донесла до всіх присутніх.

*Наталя Двигайло,
учитель історії*

м. Почаїв,

Тернопільська область

СПІВПРАЦЯ З «МЕМОРІАЛОМ ШОА» ОСВІТНІЙ СЕМІНАР ДЛЯ ВЧИТЕЛІВ З ПОРІВНЯННЯ ІСТОРІЇ ГОЛОКОСТУ В УКРАЇНІ ТА ФРАНЦІЇ

24-28 листопада 2008 року Український центр вивчення історії Голокосту в співпраці з «Меморіалом Шоа»* (Memorial de la Shoah, Париж) організували науковий семінар для викладачів історії з України з проблематики порівняння долі євреїв та єврейських громад на теренах Франції та України під час нацистської окупації та Голокосту. Це перший досвід співробітництва Центру з нашими колегами з Франції. У науковому семінарі в Парижі брали участь 15 освітян з України, які вже певний час співпрацюють з Українським центром вивчення історії Голокосту в освітніх проєктах та були на навчальних стажуваннях, що організовував Центр у співпраці з Музеєм «Яд Вашем» (Єрусалим) та Меморіальним музеєм м. Белжець (Польща). Тут маємо можливість представити на розгляд читача рефлексії та роздуми деяких учасників семінару...

ЧОМУ ЗНОВУ ПРО ГОЛОКОСТ?

«Чому знову про Голокост?», — часто доводиться чути від колег-викладачів історії на семінарах чи конференціях. Дійсно, навіщо так часто піднімати цю тему?..

Кінець ХХ та початок ХХІ століття характеризується рядом викликів, з якими зіштовхнулися європейські країни, що розбудовують демократичне суспільство на принципах, закладених у Загальній декларації прав людини та Європейській конвенції з прав людини. Одним з них є виклик готовності сприймати «інших» — а кількість мігрантів з країн Азії та Африки зростає — не як «чужих», а як інших, які мають рівні права.

Для розуміння актуальності вивчення названих тем потрібно розуміти їх «універсальність». Історія антисемітизму, що сягає корінням у ранне середньовіччя, для багатьох дослідників служить своєрідною парадигмою ксенофобії. Розуміючи сутність антисемітизму, його витoki та історію можна відстежити генезу та зрозуміти основу нетерпимості щодо «чужих» — будь-то представники іншої релігії чи іншого кольору шкіри, іншої національності чи культури. Так і знання історії Голокосту дає можливість зрозуміти геноцид як явище його передумови, сутність та наслідки. Можливо саме тому для більшості європейських країн характерне розуміння важливості вивчення теми і викладання її на всіх рівнях освіти. На жаль, сьогодні доводиться констатувати факт, що основна маса вчителів знайома з темою поверхнево. Навіть та серія семінарів, що була проведена Українським центром вивчення історії Голокосту в минулі роки, не може вважатися достатньою. У той самий час в Україні на базі Центру поступово формується група педагогів, які розуміють необхідність більш глибокого вивчення історії Голокосту, шукають ефективні шляхи навчання, працюють над розробкою нових методик викладання її в школі. Враховуючи досвід педагогічної роботи з цією складною темою, накопичений у Європі та світі, Центр ось уже кілька років поспіль забезпечує повноцінну

Дискусія під час лекції проф. Жоржа Бенсуасона (зліва).

співпрацю та взаємонавчання українських вчителів зі спеціалістами з-за кордону. Цього року розпочато програму навчання для вчителів на базі «Меморіалу Шоа» у Франції. І як показав перший семінар, така співпраця об'єднує бути плідною і корисною для обох сторін.

З 24 по 28 листопада 2008 року Паризький «Меморіал Шоа» приймав 15 досвідчених педагогів з України. Зрозуміло: тиждень у Парижі, серці Франції, можливість пройтися Єлисейськими полями, на власні очі побачити посмішку Моні Лізи, затамувавши подих дивитися на панораму Парижа з Монмартру, прогулятися алеями Люксембурзького саду чи набережною Сени — все це добре і зважливо, проте головним був сам семінар і запропонована програма. До речі, так як проведення семінару забезпечували обидві сторони — Україна та Франція, то і програма включала лекції та заняття як французьких так і українських науковців.

Особливість семінару полягала в тому, що всі його учасники мали достатньо високу попередню підготовку: це і семінари в Україні, Ізраїлі, Польщі, участь у попередніх проєктах та дослідницьких конкурсах, що здійснювалися Центром. Відповідно, навчання в Парижі носило не ознайомчий з темою характер, а було спрямованим на поглиблене розуміння окремих аспектів історії Голокосту, осмислення трагедії.

Академічно виваженими та глибокими були лекції доктора Жоржа Бенсуасона (Georges Bensoussan) — провідного дослідника Меморіалу. Ключовою проблемою, на яку він звернув увагу є те, що «інтелектуальні реконструкції Голокосту, що здійснюються істориками, і реальність трагедії — це різні речі», і, відповідно, мають постійно триматися на увазі теми, хто вивчає історію цієї трагічної події. У той самий час, ставлення істориків та педагогів, які працюють з темою, базуються на застарілих підходах. Так, наприклад, він запропонував подивитися на досліджувані проблеми з нетипової точки зору:

*Memorial de la Shoah — сучасний науковий, освітній та меморіальний центр по збереженню пам'яті про історію євреїв Франції під час Шоа; одночасно це Музей с постійними та тимчасовими експозиціями, великою науковою бібліотекою, навчальними аудиторіями тощо. (<http://www.memorialdelashoah.org/>)

Під час лекції Михайла Тяглого (зліва).

нацизм у Німеччині виник не випадково, а як логічне завершення епохи Просвітництва, вінцем якої, в певній мірі, стала расова теорія (так 9 з 15 нацистів-учасників Ванзейської конференції були докторами наук — теології, філософії, економіки); спроба шукати різні раціональні обґрунтування політики нацистів щодо євреїв не можуть бути успішними, Голокост обґрунтовувався лише ідеологічно (євреї винні тому, що вони євреї); традиційною є спроба дивитися на трагедію вбивства через призму «покірного шестя» до газових камер мільйонів євреїв, а не через призму «а де були всі інші мільйони європейців у цей час?», і чому ніхто не говорить про «покірність» понад двох мільйонів убитих в таборях військовополонених...

Для лекцій доктора Бенсуасона, як і для інших французьких дослідників характерним є рефлексивність досліджень, їх підпорядкованість спробі осмислення Катастрофи. Цікавим своєю незвичністю був проект, представлений Сержем Барселіні (Serge Barcellini), військовим інспектором Міністерства оборони (так, так! Історія Голокосту у Франції давно не є сферою лише академічних інтересів НУО, але і частиною державних програм навчання та досліджень). Він запропонував розглянути еволюцію пам'яті про Голокост та депортації у Франції. Дослідник продемонстрував як зміни в політиці, суспільних ставленнях до трагедії проявлялися в пам'ятних знаках, меморіалах, місцях увічнення пам'яті, адже це є своєрідним відображенням суспільної реакції та пам'яті про минуле. Також піднімалася проблема збереження пам'яті про минуле в умовах зміни поколінь та зростання кількості нових громадян Франції, вихідців інших країн.

Цікавими як для українських педагогів, так і для французьких колег стали порівняльні студії щодо регіональних аспектів Голокосту, особливостей опору, які проведені були Анатолієм Подольським та Михайлом Тяглим разом з колегами Меморіалу.

Франція не знала таборів смерті, масових убивств, проте пам'ять про складний період окупації та масові депортації євреїв на схід зберігає. Так, у пригороді Парижа Дрансі збережено будівлі, які слугували транзитним табором для десятків тисяч євреїв-громадян Франції, чия доля вже була визначена газовими камерами та крематоріями Аушвіцу.

Непростим був офіційний шлях до визнання «неприємного» минулого. Лише за президентства Жака Ширака історію колаборації та правління уряду маршала Петена було визнано частиною французької історії, а значить, офіційно владою взято відповідальність за оцінку тих подій. Така позиція накладає зобов'язання — робити все можливе для недопущення трагічних повторень. Можливо, саме тому французькі школярі і студенти вивчають історію Голокосту, відвідують меморіальні місця, вшановують пам'ять жертв. Можливо, саме тому держава Франція та її громадяни, згадуючи про Голокост, вважають себе відповідальними за збереження історичної пам'яті про цю трагедію, як про частину історії власного народу. Можливо саме тому запитання «Чому знову про Голокост?» для французького вчителя історії чи університетського викладача, політика чи пересічного громадянина здається недоречним.

*Олександр Войтенко,
вчитель історії, методист,
м. Гадяч (Полтавська область)*

ХОЛОКОСТ – ПРОБЛЕМА ЕВРОПЕЙСКАЯ

Признаться, когда я собиралась на семинар по истории Холокоста в Париж, думала, что мне все уже известно и что, кроме политкорректных банальностей, мы ничего не услышим. Все оказалось не так. Совсем не так.. Именно те вопросы, которые мне казались провокационными, и стали главным предметом обсуждения. Все болевые точки были обозначены, все проблемы поставлены, противоположные мнения высказаны. И французские коллеги из «Мемориала Шоа» — Филипп Букара, Жорж Бенсуассон, Барбара Мелул и другие — поразили меня профессионализмом, глубоким знанием проблемы и методики преподавания. Более того, самой живой как раз и получилась та часть семинара, где выступали практикующие педагоги — как украинские, так и французские.

Красной нитью в работе семинара прошла идея, что рассказ об уничтожении евреев нацистами не имеет смысла без ответа на вопрос «почему?». «Почему это случилось?» — вот тот центр, к которому должны стягиваться все факты, сообщаемые ученикам, иначе их знание о Катастрофе останется лишь набором бессистемных сведений.

Експерсія до транзитного табору Дрансі.

Также при разговоре о Холокосте эмпатия занимает немаловажное место, задача учителя — помочь учащимся ощутить себя Анной Франк, берлинским мальчиком, страдающим от бесконечных унижительных ограничений, девочкой, ожидающей отправки в газовую камеру Аушвица. Однако единство методических приемов украинских и французских педагогов не отменяет значительной разницы в подходах. Разницы, надо заметить, вынужденной — феномен «усталости от Холокоста» («мы-не-хотим-об-этом-больше-слышать-мы-и-так-все-об-этом-знаем») существует и в Германии, и даже в Израиле, но именно в Украине он разросся до размеров откровенно неприличных. Ситуация тем парадоксальнее, что и уставать пока особенно не от чего — информации о геноциде евреев у нас в разы меньше, чем в любой западной стране. Кстати, и на антисемитизм тут кивать бесполезно — точно так же украинское общество «устало» от информации о Голодоморе, стоило только заговорить о нем более или менее всерьез.

Так или иначе, а педагогам приходится исходить из существующего положения вещей и искать варианты подачи материала, которые не вызвали бы отторжения со стороны учеников. Напрашивающийся и распространенный ход — вписать Холокост в историю Второй мировой войны

Отчасти по той же причине украинский учитель старается минимизировать число уроков, посвященных Холокосту. Впрочем, здесь резоны по большей части не идеологические, а психологические — важно не травмировать школьника, не вызвать у него обратной реакции, не девальвировать предмет разговора. Сложностей несколько. Во-первых, Холокост фактически не присутствует в украинском общественном сознании — это как бы «не наша» проблема. Только недавно его включили в учебные стандарты по истории, но на практике на разговор о нем все равно времени не хватает. Этой темы почти нет в учебниках, по ней очень мало методического материала, недостает пособий.

С другой стороны, если говорить о Холокосте слишком много, то тема девальвируется, у детей выработается защитная реакция, и все это превратится в никому не нужную рутину.

Презентація вчителя Олександри Козорог (Дніпродзержинськ).

І третя, самая главная, пожалуй, проблема. Холокост — одна из самых страшных страниц во всей мировой истории, и, если говорить только об ужасах и не показывать свет в конце тоннеля, это может привести к очень тяжелым последствиям для молодого сознания. Обсуждая Холокост с детьми, легко нанести им серьезную травму, разбить их представления о мире.

Допустим, на рассказ об Анне Франк даже самый хороший ученик может отреагировать циничной шуткой. Детская и подростковая психика очень ранима, и ребенок пытается таким образом отгородиться от ужаса. Задача учителя — отнестись к этому по возможности тактично (хотя иногда бывает тяжело выслушивать подобное) и попытаться вывести класс на другие ощущения.

И эти проблемы оказались общими для нас — украинских педагогов и для французских коллег. Для меня в решении этих проблем очень удачным показался опыт французской коллеги Барбары Меллул из «Мемориала Шoa». Это работа с веб-сайтом «Чердак Сары». Где дети младшего школьного возраста знакомятся сначала с жизнью еврейских детей до войны, с их бытом. На этом этапе изучение не касается собственно Холокоста, но это своего рода введение в тему. И когда потом говорят о Холокосте с учащимися 12-14 лет, они уже более или менее подготовлены к серьезному разговору. Кроме того, благодаря средствам массовой информации и соответствующей литературе, предварительное представление о Холокосте и интерес к этой теме существуют практически у всех школьников. По-моему, это очень удачный методический прием.

Еще одна проблема — это нехватка времени, это касается и французских учителей, и нас. Существуют расписания, учебные планы, следуя которым мы должны втиснуть большой и очень сложный материал в считанное количество часов.

Подводя итоги поездки, я сделала такие выводы:

Первый — добровольность в изучении темы: преподаванием Шoa педагог занимается по собственному желанию, а не по приказу директора школы. Второй — интегральность: изучение Холокоста не должно ограничиваться уроками истории, тему желателно интегрировать в изучение других гуманитарных дисциплин. Пример — опыт работы нашего украинского коллеги — учителя зарубежной литературы Наума Ароновича Резниченко.

И главное — тему Холокоста бессмысленно преподавать вне контекста сегодняшних реалий: проявлений ксенофобии, расизма и национализма. История Катастрофы важна не только для сохранения исторической памяти. При нешаблонном подходе учителя она способна формировать у молодого человека нравственные критерии и ориентиры.

Елена Жадько,
учитель истории, директор средней школы № 10
г. Марганец (Днепропетровская область)

НАУКОВІ ПОДІЇ

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПАМ'ЯТЬ ПРО МИНУЛЕ: ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ГОЛОКОСТУ В КРАЇНАХ СХІДНОЇ ТА ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ Нотатки з двох конференцій 2008 року в Берліні

Упродовж 2008 року в Берліні відбулися дві міжнародні наукові конференції, присвячені проблемам, пов'язаним з формуванням моделей історичної пам'яті в Європі про складне ХХ століття та місце в них історії євреїв, зокрема історії Голокосту. Перша така конференція під назвою «Повернення минулого: пам'ять про Голокост в Східній та Центральній Європі після 1990 року» («Processes of Anamnesis: Memory of the Holocaust in East Central Europe after 1990») проходила 22-24 травня в приміщенні Угорського Колегіуму Університету ім. Гумбольдта в Берліні (Humboldt-Universität zu Berlin/Collegium Hungaricum Berlin), який і був натхненником та організатором цього наукового зібрання. Друга конференція «Внесок східноєвропейського єврейства до історії та ідентичності Європи» («The contribution of East European Jews to European History and Identities») була підготовлена Німецьким Фондом «Пам'ять, Відповідальність та Майбутнє» у співпраці з Німецькою Асоціацією Східноєвропейських Студій та відбулася в Центрі юдаїки Нової синагоги в Берліні 22-23 вересня. Одразу маю зазначити, що спільним у таких двох конференціях була не тільки проблематика досліджень, а й абсолютно високий науковий, академічний рівень як окремих сесій, панелей, доповідей, так і конференцій у цілому.

Магістральною темою цих академічних зібрань була проблема осмислення єврейської культурної спадщини, історії Голокосту в країнах Центральної та Східної Європи після падіння комуністичних режимів у цих державах. Дискусія велася навколо питання про

сутність і рівень інтеграції сюжетів єврейської історії до нарративу національних історій східноєвропейських країн, а також про сприйняття різними європейськими суспільствами подій Голокосту як складової власної історії та культури.

У таких дискусіях і обговореннях узяли участь науковці з деяких країн регіону, а саме: з Польщі, Угорщини, Чехії, України, Словаччини. Безперечно, активну участь у цих дискусіях брали наші колеги з Німеччини, котрі досліджують східноєвропейську єврейську проблематику. На жаль, на цих конференціях не було фахівців із багатьох інших країн цього регіону Європи, наприклад, країн Балтії, Балканського півострову тощо. Проте, незважаючи на, певною мірою, невелику репрезентативність, учасники конференцій отримали досить ґрунтовну картину щодо стану вивчення даної проблематики в Східній та Центральній Європі, а також домінуючих тенденцій щодо осмислення історії Голокосту в цих суспільствах. Це сталося завдяки високому рівню доповідачів та організаторів наукових зібрань.

Передовсім хотілося б відзначити загальні концепти та тенденції, що притаманні представленим країнам у вивченні та осмисленні даної проблематики. Вони характеризуються посткомуністичною культурою пам'яті, що сформувалася в цьому європейському регіоні після колапсу СРСР та інших тоталітарних режимів майже два десятиріччя тому. Головними рисами цієї культури пам'яті в царині осмислення єврейської історії ХХ століття є, наприклад, декілька чинників. Перший — зняття заборони на

Модератор дискусії – д-р Манфред Заннер (третій зліва).

дослідження історії євреїв, зокрема історії Голокосту, у східноєвропейських країнах, що в тій чи іншій формі існувала в попередні часи. Другий – це поступовий, досить повільний процес інтеграції цієї теми в національну історію та культуру згаданих країн, своєрідне повернення складного, неоднозначного, проте правдивого власного минулого. На цьому шляху країни, представлені на конференціях, за період з кінця 1980-х рр. мають різні досягнення.

Багато доповідей було присвячено вивченню та викладанню теми Шоа в сучасній Польщі. Наші польські колеги Магдалена Маршалек (Magdalena Marszalek, Humboldt-Universität zu Berlin), Ян Грабовські (Jan Grabowski, University of Ottawa), Магдалена Валігорська (Magdalena Waligorska, European University Institute, Florenz), Олександра Убертовська (Aleksandra Ubertowska, University of Gdansk) та інші змалювали досить цікаву та об'ємну картину з осмисленням подій Голокосту в модерній Польщі. Головні її складові – це, передовсім, державна підтримка студій та викладання цієї проблематики (існування Центру з вивчення історії Голокосту при Польській Академії наук), у царині збереження пам'яті – догляд за об'єктами єврейської матеріальної архітектурної спадщини, як за складовою частиною польської культури. Найважливіший чинник, як на мою думку, – це відкрите обговорення в суспільстві надто непростих польсько-єврейських взаємин часів нацистської окупації, видання, наприклад, книжок Януша Гроса про жадливу колаборацію та поведінку поляків під час Голокосту на польських землях. Обговорення цих книжок тривало не з позицій звинувачення одних і канонізації інших, а з позицій історичної правди. Головним є формування погляду на історію польського єврейства як на частину своєї власне польської історії. Проте слід зауважити, що навіть у тоталітарні часи тема Голокосту не була такою замовчуваною, як на теренах радянської України. Були фільми Анджея Вайди, книжки Єжі Анджеєвського, зрештою

існував Єврейський Історичний Інститут (ZIH). Відтак, було закладено певні традиції.

Доповідачі з Угорщини, Чехії, Словаччини презентували аналіз стану цієї проблематики у своїх країнах. Було також представлено документальні та художні фільми, присвячені темі Шоа, створені митцями цих країн. Ситуація за багатьма аспектами схожа на польську; в основному вона полягає в інкорпорації теми у власну національну історію та культуру. У Будапешті створено Національний Музей історії Голокосту, наукові дослідження з проблематики підтримуються державними інституціями. Про рівень досліджень з юдаїки в сучасній Угорщині докладно розповів професор Андреас Ковач (Andras Kovacs, Central European University). Проте, варто зауважити, що слід бути обережним із викладанням. Колега з Угорщини Брігіта Гантнер (Brigitta Eszter Gantner, Elte University, Budapest) підкреслила у виступі, що в багатьох навчальних закладах учителі та учні виявилися неготовими сприймати тему, оскільки після того як Угорщина стала учасником Європейського Союзу, викладання теми Голокосту стало обов'язковим і чиновники активно почали виконувати нові настанови. Було проведено багато презентацій, присвячених відображенню теми в сучасній чеській та угорській літературі.

Ще раз хочу наголосити, що ситуація з формуванням пам'яті про події Голокосту в Польщі, Чехії, Угорщині досить схожі. А от відстань у практичному підході до питання між цими державами та Україною є досить значною. Основний аспект відставання полягає в нерозумінні державними інституціями України того факту, що історія українського єврейства, зокрема історія Голокосту, є частиною історії України. Унаслідок цього вся діяльність по збереженню пам'яті про Шоа в Україні здійснюється громадськими організаціями без жодної підтримки держави, що, безумовно, дуже уповільнює процес правдивого осмислення власної історії.

Насамкінець маю написати декілька слів про організаторів цих надто важливих конференцій – німецьких колег. Безсумнівний факт, що в сучасній Німеччині вивченню та осмисленню історії Голокосту з відомих причин надається значна увага. Сучасна німецька історіографія намагається, не приховуючи нічого, аналізувати всі аспекти, пов'язані з історією Голокосту на Європейському континенті, і саме німецькі науковці, будучи ініціаторами подібних наукових зібрань, створюють умови, аби колеги з інших країн могли долучитися до вивчення проблематики. Напередодні вересневої конференції один з її організаторів – Німецька асоціація східноєвропейських студій – підготувала окремий номер відомого наукового часопису «Osteuropa», присвячене внеску східноєвропейського єврейства в європейську культуру впродовж модерного часу. У цьому журналі, обсяг якого сягає близько 600 сторінок, представлено найновіші європейські дослідження, авторами яких були науковці з двадцяти країн Європи. Маємо нагоду вчитися...

Анатолій Подольський,

Український центр вивчення історії Голокосту

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ВИКЛАДАЧІВ

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ ДО УЧАСТІ В КОНКУРСІ З ІСТОРІЇ ГОЛОКОСТУ

Участь учнів у конкурсі з історії Голокосту передбачає написання пошуково-дослідницької роботи, що складає сама по собі вищу форму самоосвітньої діяльності учня. Переваги такої форми просвітницької, навчальної та виховної роботи з учнями цілком очевидні. На відміну від колективних форм роботи, коли ми часто не в змозі встановити стійкий зворотний зв'язок з учнями, у випадку написання учнем дослідницької роботи в нас є можливість сформувати глибокі та міцні знання учня з історії Голокосту, уникнувши профанації теми. Формування ж науково-

дослідницьких вмінь у школярів – процес складний і довготривалий. Він не виникає на порожньому місці і не розвивається сам по собі. А тому завдання вчителя-керівника – поступово й методично формувати науково-дослідницькі навички, здійснюючи постійний контроль за виконанням учнями роботи; аналізувати і виправляти помилки; визначати найкращі, найефективніші шляхи виконання роботи, розчленовувати її на певні складові та розділи, а також з'ясувати можливості подальшого застосування результатів роботи.

Написання учнем пошуково-дослідницької роботи з такої складної теми, як історія Голокосту вимагає від учителя не тільки вмілього педагогічного керівництва, але й особливого такту. Не секрет, що навіть надзвичайно цікава тема, зумовлена лише потребами часу чи нав'язана вчителем учневі, не сприятиме успішному виконанню роботи. Педагогічне керівництво науково-пошуковою діяльністю учнів повинне складатися з декількох взаємопов'язаних між собою етапів:

1. Введення учня в інформаційно-сміслову поле теми, пов'язане з історією Голокосту.

Формулювання проблеми, вибір теми дослідження, визначення цілей і задач повинно бути актуальним для учня і пов'язаним з місцем його проживання. Адже коли обрана тема зачіпає так чи інакше особистість, у такому разі юний дослідник зможе знайти оригінальніше рішення, підключаючи крім раціонального аналізу і розрахунку, власну інтуїцію. Історія Голокосту зачіпає кожного мешканця будь-якого регіону України, адже достатньо важко знайти місцевість, яка так чи інакше не була б пов'язана з цим страхітливим явищем Другої світової війни.

Звичайно, тему може запропонувати керівник, хоча в ідеальному варіанті учень повинен обрати тему сам, згідно з власними інтересами. Але це не легко, і без допомоги вчителя не обійтись. Формулюючи тему свого дослідження, учень повинен чітко визначитись, що конкретно він хоче з'ясувати. Якщо це вдається, то не виникає проблем із визначенням мети роботи — її формулювання, як правило, співзвучне темі. Досягнення мети потребує дій — яких саме, це визначається задачами роботи. В ідеальному варіанті учень їх визначає самостійно. Це важливо, тому що необхідно планувати одночасно свою діяльність на період дослідження.

2. Огляд стану проблеми, ступінь її дослідженості. Це, мабуть, найвідповідальніший момент у діяльності учня, тому що саме він буде визначати результати його роботи: витрати часу й енергії, успіх виконаної справи чи незадоволеність. Як правило, історія Голокосту знайома учням з епізодичних спогадів у ЗМІ та мозаїчної інформації, що в дуже обмеженому вигляді міститься в шкільних підручниках та довідковій літературі. На цій стадії є важливо, щоб учень не захлинувся у величезному потоці нової і не завжди зрозумілої йому інформації, висновках, точках зору, які стають йому доступними.

3. Збір матеріалів. Такий неодмінний етап у роботі учнів іноді починається вже в процесі вивчення історії питання. Різні уявлення в тій чи іншій темі — це, власне, теж може бути предметом аналізу. Однак, як уже зазначалося вище, у власній практиці ми надаємо перевагу краєзнавчій тематиці, яка має додатковий моральний стимул та вплив на свідомість учня. Для історичної, краєзнавчої тематики пов'язаної з історією Голокосту, робота учня може полягати, як це було в наших конкретних випадках, у пошуках конкретної дати події, у намаганнях знайти матеріал, який раніше чомусь не привертав увагу дослідників, що займалися цією проблемою раніше. Особливу цінність становлять спогади очевидців. Адже в ході живого спілкування передається не тільки певна інформація, але й емоційне навантаження історичних фактів, про які згадують свідки тих подій. Тема роботи і характер досліджуваного матеріалу, що збирається, визначає і вибір методики дослідження.

4. Обробка матеріалів, оформлення результатів. При складанні тексту роботи, особливу увагу слід приділити таким розділам як «Вступ» та «Висновки». Не секрет, що часто журі, рецензенти та і просто читачі, починають своє знайомство з роботою саме з цих розділів. Основним результатом роботи є, звичайно ж, висновки. Вони повинні бути не дуже великими і не громіздкими за обсягом, не складні за формулюваннями і зрозумілі для слухача або читача, які вперше знайомляться з роботою. Надзвичайно важливою частиною обробки є підготовка ілюстративно-демонстраційного матеріалу. Особливе значення такий матеріал має для обґрунтування окремих історико-краєзнавчих досліджень. Це можуть бути фотографії місць де

відбувалося знищення євреїв, схеми й карти «маршрутів смерті» тощо. При підготовці ілюстративного матеріалу необхідно добирати і складати його так, щоб він у достатньому обсязі був у самій роботі і в зручному для демонстрації вигляді, фігурував у самому виступі, про який мова піде нижче.

5. Ознайомлення громадськості з результатами дослідження.

Для юного дослідника важливо, коли про результати його роботи довідаються оточуючі. Це може бути чудовою компенсацією за витрачений час і зусилля. Форми такої роботи можуть бути різноманітними: це і виступ перед однокласниками під час вивчення суміжної теми на уроці історії; і організація та проведення загальношкільної конференції з означеної проблематики; це і публікація результатів своєї роботи в місцевих ЗМІ. Цей етап може бути розцінений як тренінг перед публічним захистом роботи. Останнім часом ми практикуємо розміщення результатів роботи в Інтернеті. Форми можуть бути різними: від позначення на електронній карті соціального сервісу Вікімапія місць масового знищення євреїв Миколаївщини до участі в співзвучному за темою телекомунікаційному проєкті в мережі АЙОРН. Наприклад, у цьому році реалізується всеукраїнський проєкт «Свої-чужі» в якому і розміщуватимуться результати щорічних учнівських робіт.

6. Публічний захист роботи. На захист роботи відводиться, як правило, 10-15 хв. Знайомлячи членів конкурсної комісії і всіх присутніх у залі з метою та результатами свого дослідження, учень повинен зосередити увагу на теоретичних і практичних положеннях, особисто розроблених автором. Можна підготувати слайди, кіно- і відео ролики, плакати та інше. У нашому випадку був здійснений відеозапис спогадів очевидців, які запам'ятали обставини масового знищення євреїв м. Миколаєва біля с. Воскресенське. У процесі захисту за прийнятим у науковому середовищі академічним етикетом учень повинен говорити про себе лише в множині — «ми», маючи на увазі «я і мій науковий керівник». Доповідь повинна бути добре аргументованою за змістом, а за формою — точною і стислою. Точність і ясність думок мають бути взаємопов'язаними. Стислість викладу тексту вимагає уникати непотрібних повторів, надмірної деталізації і словесного сміття. Щоб текст доповіді повністю відповідав наведеним вимогам, корисним для учням буде написання тексту свого виступу. Надзвичайно важливою є «техніка говоріння» — організація координованої роботи дихання, голосу, артикуляції при дотриманні норм вимови. Учень також повинен знати, що доповідаючи, слід уникати зайвих жестів, жестикуляція не може бути безперервною, нею слід управляти. Дотримання вказаних рекомендацій допоможе забезпечити конструктивний хід наукової дискусії, яка є необхідним елементом публічного захисту.

7. Післяконкурсний етап. Момент рефлексії важливий і необхідний як для учня так і для його керівника. Яким би не був результат участі учня в конкурсі, на написання роботи було витрачено час і зусилля. Важливо не тільки проаналізувати допущені помилки і прорахунки, але, найголовніше, — не дати згаснути живому інтересу учня до вивчення історії Голокосту. Увагу учня слід направити на важливість отриманих результатів саме для розвитку і становлення власної особистості, а не отриманого місця чи нагороди. Матеріали роботи зберігаються в кабінеті історії й вивчаються на уроках відведених для ознайомлення учнів з історією рідного краю. Крім того, вони також стають основою поглибленої підготовки учнів під час вивчення теми присвяченої Другій світовій війні. Найголовнішим результатом стають певні переконання та знання учнів. Якщо учень продовжує вчитися в школі він стає «експертом» з цієї теми. Вчитель зможе залучити такого учня до проведення уроків та виховних закладів. Це має особливе значення, оскільки авторитет ровесника, що розповідає та пояснює причини страхітливого явища в окремих випадках може бути більш вагомим аргументом ніж слова вчителя.

*Дмитро Десятов,
викладач школи-інтернату с. Мішково-Погорілове
Жовтневого району Миколаївської області*

ШКІЛЬНИЙ КОНКУРС – 2009

Положення про організацію та проведення ІХ Всеукраїнського конкурсу учнівських творчих робіт «ІСТОРІЯ І УРОКИ ГОЛОКОСТУ» 2008-2009 рр.

Реалізуючи ідеї, викладені в Декларації Стокгольмського міжнародного форуму по Голокосту, а також Резолюції ООН про встановлення Міжнародного дня пам'яті жертв Голокосту, і вважаючи своїм обов'язком зробити посильний внесок у збереження пам'яті про жертви геноциду, Український центр вивчення історії Голокосту повідомляє про проведення у 2008-2009 навчальному році серед учнів середніх загальноосвітніх закладів України конкурсу дослідницьких та творчих робіт «Історія і уроки Голокосту». Ми пропонуємо обдарованим і небайдужим до суспільних проблем юнакам і дівчатам випробувати свої сили і здібності, взявши участь у конкурсі.

Розділ I. Мета конкурсу.

1. Поглиблення знань школярів з історичної проблематики Голокосту — долі єврейського народу на теренах Європи під час Другої світової війни, популяризація вивчення цієї теми серед учнівської молоді.
2. Розвиток навичок дослідницької та аналітичної діяльності під час відбору матеріалу і написання роботи з вибраної теми.
3. Пошук нових фактів, документів, свідчень про події Голокосту в Україні і за її межами і введення їх у науковий обіг.
4. Відбір за результатами конкурсу обдарованих учнів і сприяння їх участі в міжнародних семінарах та конференціях.
5. Виховання в молоді толерантного поводження, поваги до людей іншої національності, свідомого ставлення до міжетнічних проблем.

Розділ II. Підготовка конкурсу.

До участі в конкурсі запрошуються учні 9-11 класів загальноосвітніх і спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв, професійно-технічних училищ. Особи, що бажають взяти участь у конкурсі, подають заявки до Українського центру вивчення історії Голокосту за формою: прізвище, ім'я та по батькові, назва теми, науковий керівник, адреса проживання, контактні телефони. Термін подачі заявок до **31 січня 2009 року**. Для підготовки конкурсу створюється Оргкомітет у складі науковців, викладачів історії вищих навчальних закладів, учителів шкіл. Виконані роботи надсилаються на адресу Центру до **31 березня 2009 року** (роботи, надіслані після 31.03.2009 р. не розглядатимуться). Вони попередньо рецензуються двома фахівцями із зазначеної проблематики. Роботи, які не відповідають тематиці та рівню вимог конкурсу, будуть відхилені і не допущені до захисту. До 20 квітня всім тим, хто пройшов відбір, буде повідомлено про їхню участь у конкурсі.

Перевіряючи роботи, рецензенти оцінюють їх за десятибальною системою за наступними критеріями:

- *Формулювання теми*
- *Постановка завдання (актуальність, мета, питання для дослідження)*
- *Використання джерел (різноманітність, оригінальність)*
- *Використання літератури (обсяг, характер)*
- *Структура роботи*
- *Викладення матеріалу (послідовність, взаємозв'язаність)*
- *Аналітична робота*
- *Формулювання висновків (зміст, оригінальність)*
- *Наукове оформлення (примітки, список літератури)*
- *Художнє оформлення*

Роботи, що в сумі набрали менше 7 (семи) балів, буде відхилено.

Розділ III. Вимоги до роботи.

До участі допускаються роботи, виконані українською або російською мовами. Кожне дослідження, представлене на конкурс, повинне мати від 20 до 30 аркушів тексту, віддрукованого з одного боку (шрифт № 14). На титульній сторінці вгорі позначаються організатори конкурсу (Міністерство науки і освіти України, Український центр вивчення історії Голокосту, Євро-Азійський Єврейський конгрес), потім

іде назва конкурсу, тема, прізвище, ім'я та по-батькові автора повністю, назва навчального закладу, адреса, варіант контактної зв'язку, відомості про наукового керівника. Викладу теми передують план у простому або розгорнутому вигляді.

У вступній частині бажано освітити актуальність вибраної теми, а також причини вибору, сформулювати мету і методи дослідження. Крім цього у вступі висвітлюється аналіз ситуації, що передують події. В основній частині викладається фактична канва подій у цілісній, взаємозалежній і послідовній побудові. У цілому різні варіанти вибраних тем зводяться до двох основних напрямків: регіональні дослідження і загальна проблематика Голокосту. При виборі регіонального напрямку в основній частині варто відобразити розуміння контексту подій, що відбувалися, і, за можливостю, їх повне висвітлення. Особливу увагу варто звернути на специфічні риси, якісь деталі, що властиві тільки даному регіону. Обов'язковою вимогою є наявність чітких посилань на джерела інформації.

Найбільш авторською і оригінальною частиною роботи є висновок, саме в ньому квінтесенція дослідження. Тому він повинен обов'язково базуватися на матеріалі основної частини і носити конкретний характер.

У випадку використання цитат обов'язкові посилання на джерела, які оформляються по загальноприйнятих зразках. Ті ж вимоги стосуються списку використаних джерел і літератури, що міститься наприкінці роботи. Роботу прикрасить і зробить більш зрозумілою використання наочних матеріалів (таблиці, графіки, схеми, малюнки, фотографії та інше на вибір автора).

Розділ IV. Захист робіт і визначення переможців.

Захист робіт відбудеться в **травні 2009 р.** Оплата проїзду й проживання учасників конкурсу і вчителів проводиться за рахунок Організаторів. Всіх допущених до участі в конкурсі повідомлять про це до **20 квітня**. До захисту кожний здобувач підготовлює стислий (до 5-7 хвилин) виклад основних ідей роботи. Можливий варіант з використанням мультимедійних робіт (7-8 хвилин).

Другим етапом захисту стануть відповіді на запитання опонентів, в якості яких виступають присутні учні, вчителі, члени журі, гості конкурсу. Активність учнів — опонентів, їхній рівень поінформованості, виявлений у запитаннях, враховується під час підбиття загальних підсумків. До початку захисту бажаним надається можливість ознайомитися зі змістом робіт.

Члени журі звертають увагу на:

- а) уміння стисло охарактеризувати роботу;
- б) якість відповіді на питання;
- в) поінформованість у проблематиці Голокосту в цілому;
- г) полемічні здібності;
- д) мовні особливості.

Розділ V. Нагородження переможців.

Усі учасники конкурсу, які брали участь у захисті робіт, нагороджуються дипломами, літературою за тематикою Голокосту, загальноісторичними виданнями, художніми творами, іншими призами. Також кращим конкурсантам буде надана можливість взяти участь у різних молодіжних конференціях, семінарах і школах з проблематики історії Голокосту.

Поштова адреса:

Український центр вивчення історії Голокосту

01011, Київ-11, вул. Кутузова, 8, кім. 109;

тел./факс: (044) 285-90-30

Електронна адреса uhcenter@binet.com.ua

Сторінка в Інтернеті: www.holocaust.kiev.ua

НОВИНИ БІБЛІОТЕКИ ЦЕНТРУ

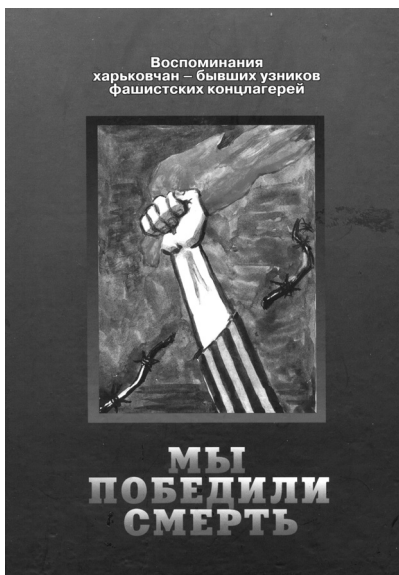
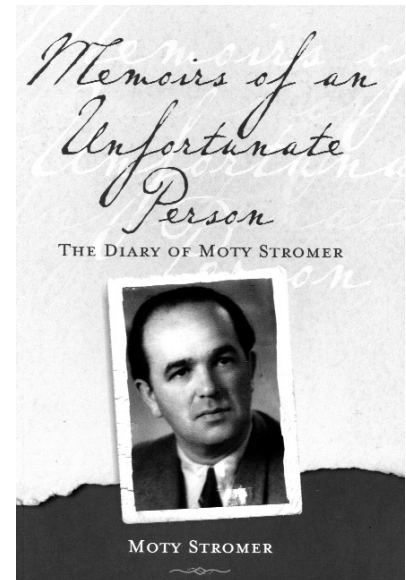
Yad Vashem Studies, 2008, Vol. 36, № 1.

В соответствии с соглашением между Украинским центром изучения истории Холокоста и библиотечным отделом Музея Катастрофы и героизма евреев «Яд Вашем» о регулярном обмене изданной этими организациями научной и учебной литературой в библиотеку Центра поступил новый номер журнала *Yad Vashem Studies*. Ниже приводятся переводы на русский язык названий основных материалов журнала.

1. *Сарит Шавит и Дан Михман*. «Как проводить изучение ада»? Лени Яхиль и ее 50-летняя карьера в области изучения Холокоста.
2. *Йосеф Говрин*. Жан Анчель: Яссы, 1940 — Иерусалим, 2008.
3. *Инза Майнен*. Перед угрозой депортации: аресты евреев в Бельгии.
4. *Флорент Брайард*. До какой степени было запланировано «окончательное решение»?
5. *Гури Шварц*. О мифотворчестве и нациостроительстве: возникновение «мифа о хорошем итальянце» (1943-1947).
6. *Юдит Баумель-Шварц*. Первопроходцы, учительницы и матери: женщины-ультраортодоксы в Шеерит ха-Плета.
7. *Марк А. Льюис*. Всемирный еврейский конгресс и Институт по делам евреев в Нюрнберге: идеи, стратегии и политические цели (1942-1946).
8. *Эхиам Вайц*. Отец-основатель и суд над военными преступниками: Бен Гурион и процесс Эйхмана.

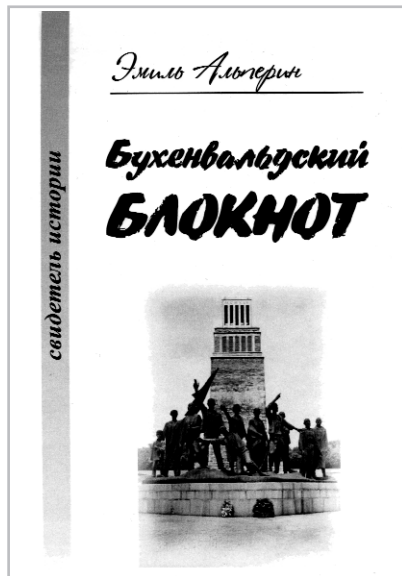
Stromer, Moty. Memoirs of an Unfortunate Person: The Diary of Moty Stromer. — New York; Jerusalem: Yad Vashem and The Holocaust Survivors' Memoirs Project, 2008. — 252 p.
ISBN 978-0-9814686-0-0

Эта книга — дневник и воспоминания Марека (Моти) Штромера, жившего перед войной в Каменке-Струмилово (Польша). Он писал их для своей младшей сестры, переехавшей накануне войны в Соединенные Штаты. Большая часть воспоминаний Моти относятся к пережитому им во Львовском гетто, в котором он находился с другой своей сестрой и ее мужем. Штромер описывает события во Львовском гетто и жестокости, которые ему довелось претерпеть со стороны местного населения, заключение в Яновском лагере, побег из транспорта, в котором евреев депортировали в лагерь смерти Белжец, и, в конце-концов, спасение в амбаре своего соседа из Каменки Йозефа Штрекера. Когда Штрекер дал ему чистый блокнот и карандаш, Мотя стал записывать свои переживания и все, что он видел с начала войны. Этот текст — смесь воспоминаний об опыте военной поры и дневника, фиксировавшего события, размышления и страхи автора накануне прихода Красной армии. Они писал свои строчки с ощущением, что все, что было ему когда-либо дорого, теперь мертво. Единственное, что у него оставалось — надежда, что это свидетельство когда-то прочтает сестра, жившая в Америке.

Мы победили смерть: Воспоминания харьковчан — бывших узников фашистских концлагерей/ Ред. Э.Г. Альперин, Д.В. Журавлев, В.Ю. Иващенко (отв. редактор), С.М. Куделко, И.Ф. Малицкий, С.И. Посохов. — Львов: Кальварія, 2005. — 192 с.
ISBN 966-663-170-9

Издание включает в себя воспоминания жителей Харькова и Харьковской области — бывших узников Бухенвальда, Дахау, Маутхаузена, Нойенгамме, Аушвица, Равенсбрюка и других нацистских лагерей. Значительная часть воспоминаний была собрана студентами исторического факультета Харьковского национального университета им. Каразина. Большинство бывших узников, авторов воспоминаний — украинские оstarбайтеры, которые не желали мириться со своим рабским статусом и, оказывая посильное сопротивление национал-социализму, получали в связи с этим статус политических заключенных, когда оказывались в концлагере. Сборник включает записки и устные рассказы бывших заключенных в том виде, в каком они поступили в редколлегия. Большинство из них публикуются впервые. Издание снабжено необходимыми комментариями и рассчитано на всех, кто интересуется историей Второй мировой войны.

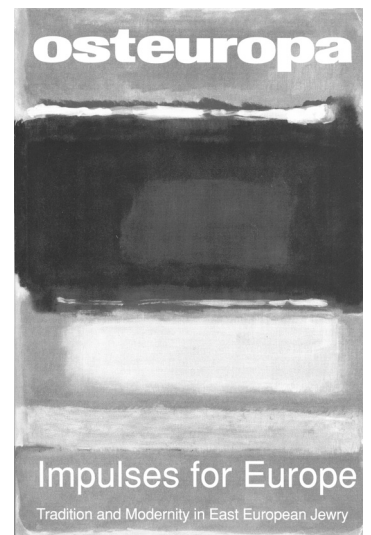
Альперин Эмил. Бухенвальдський блокнот / Ред. С.И. Посохов, С.М. Куделко, Ю.Ю. Радченко. — Харьков: Кортес-1, 2008. — 104 с.
ISBN 978-966-2132-14-4

«Бухенвальдський блокнот» — это уникальный исторический документ, записи и пожелания бывших политических заключенных концлагеря Бухенвальд из разных стран Европы (Австрии, Бельгии, Великобритании, Голландии, Германии, Испании, Польши, СССР, Франции, Чехословакии, Югославии), собранные активистом подпольной организации лагеря Э.Г. Альпериним в апреле 1945 г. Из записей можно судить о настроениях и мировоззрении бывших политических заключенных Бухенвальда в первые дни после освобождения от нацистской тирании. В книге также содержится очерк истории Бухенвальда и личные воспоминания Э.Г. Альперина про трагическое время пребывания в нацистском концентрационном лагере. Издание предназначено для историков и всех, кто интересуется историей Второй мировой войны, нацистских концлагерей и истории Сопротивления.

Osteuropa. Impulses for Europe. Tradition and Modernity in East European Jewry. — Berlin: Berliner Wissenschafts-Verlag, 2008 / Ed. M. Sapper и др. Ред. англ. изд. Р. Брэндон. — 328 с.
ISBN 978-3-8305-1556-2

«Остевропа» — междисциплинарное ежемесячное издание, посвященное анализу политических, экономических социальных и культурных процессов в Восточной Европе. Будучи площадкой для диалога между Востоком и Западом, «Остевропа» также обращается к пан-европейской проблематике. Журнал был основан в Германии в 1925 г., запрещен в 1939 г. С 1951 г. издание было возобновлено и стало выходить под эгидой Германской ассоциации восточноевропейских студий в Берлине (www.dgo-online.org).

№ 8-10 (август-октябрь) 2008 г. имеет тематическое название «Импульсы для Европы: традиция и современность восточноевропейского еврейства». В сборнике представлены 23 статьи, объединенные общей проблематикой рассмотрения места, которое еврейство занимает в национальной памяти разных стран Восточной Европы. Несмотря на некоторое сопротивление, сегодня происходят процессы интеграции еврейской историко-культурной составляющей в национальные нарративы. Это обусловлено тем, что около 80% евреев, живущих сегодня в разных странах мира, имеют восточноевропейские корни. Глубокая культура восточноевропейских евреев была сметена с лица земли геноцидом, который устроили нацисты, и по сей день Холокост в глазах многих выглядит как ключевой элемент еврейской истории. В связи с этим в представленных в сборнике исследованиях рассматривается роль еврейского наследия в прошлом Европы и способы поиска и обретения этого наследия, а также связанные с этим трудности. Ситуацию в Украине представляет исследование к.и.н. А.Е. Подольского «Неохотный взгляд на прошлое: еврейство и Холокост в памяти украинского общества».

Жизнь и смерть в эпоху Холокоста: Свидетельства и документы / Ред.-сост. и автор предисл. Борис Забарко. — В 3-х тт. — Киев: Дух і літера, 2008.
ISBN 966-378-040-1

Книга содержит свидетельства и воспоминания бывших узников нацистских концлагерей и гетто, а также тех, кто выжил под чужим обликом, именем, документами на оккупированной нацистами территории Украины.

Воспоминания людей, переживших Катастрофу, содержат документальный материал о трагической судьбе украинского еврейства во время нацистского геноцида, о жизни людей, обреченных на гибель, но сопротивлявшихся, боровшихся за свое существование, сохранивших человеческий облик и победивших смерть; об отношениях между евреями и неевреями — коллаборационистами, равнодушными согражданами и теми благородными людьми — Праведниками народов мира, — благодаря которым авторы воспоминаний пережили Холокост.

Эти человеческие документы — частица памяти народа, триумф памяти над забвением, — имеют научное, воспитательное и гуманистическое значение. Они опровергают фальсификации тех, кто по политическим соображениям отрицает Холокост, недооценивает его или пытается пересмотреть.

Номер 2 (4) 2008 наукового часопису «Голокост і сучасність. Студії в Україні і світі» вийшов друком

Тематична та концептуальна спрямованість видання

Видання надає місце для публікації дослідникам із України та інших країн, які спеціалізуються на вивченні історії Голокосту та інших геноцидів. Виходить двічі на рік. Мови видання — українська і російська.

Часопис має на меті:

- сприяти поглибленому висвітленню різних аспектів Голокосту на українських землях; виявленню спільного й особливого в історії Голокосту на окупованій нацистами території України порівняно з іншими регіонами колишнього СРСР, Східної та Західної Європи; дослідженню специфічних рис Голокосту в різних регіонах окупованої України;
- стимулювати до використання раніше не запроваджених до наукового обігу джерел, що зберігаються як в українських, так і в закордонних архівах, а також залучення джерел іншого характеру (свідчень, спогадів тощо);
- заохочувати використання полідисциплінарних підходів та участь у дослідницькому процесі фахівців у галузі соціології, політології, філософії й представників інших гуманітарних наук для створення комплексної та багатогранної картини історії Голокосту;
- здійснювати як реконструкції історичної послідовності подій, так і спроби інтерпретації причин і передумов Катастрофи європейського єврейства; проводити порівняльний аналіз конкретно-історичних і цивілізаційних аспектів Голокосту та інших геноцидів, місця й ролі єврейського чинника в культурно-історичних процесах у Європі, що передували Голокосту чи сталися після нього.

ЗМІСТ

ВІД РЕДАКЦІЇ

ДОСЛІДЖЕННЯ

Елена Иванова

Региональные особенности коллективной памяти студентов о Холокосте в современной Украине

Елена Марушиакова, Веселин Попов

Холокост и цыгане. Конструирование новой национальной мифологии

Іван Химка

Достовірність свідчення: реляція Рузі Вагнер про львівський погром влітку 1941 р.

ДОКУМЕНТАЛЬНІ ДЖЕРЕЛА

Сопrotивление евреев политике геноцида: Наум Монастырский — узник Жмеринского гетто и участник подпольной группы

(Публикация Фаины Винокуровой)

Истребление одесских евреев: «Сообщение Вальдика»

(Публикация Александра Круглова)

ПОЛЕМІКА

Станіслав Кульчицький

Роздуми над статтею Йогана Дитча

РЕЦЕНЗІЇ

Владимир Солонарь

История Холокоста в Одесском регионе. Сборник статей и документов / Еврейск. общин. центр «Мигдаль»; Сост. М. Рашковецкий. — Одесса: Студия «Негоциант», 2006. — 372 с.

Александр Прусин

Гончаренко О.М. Голокост на території Київщини: загальні тенденції та регіональні особливості (1941-1944 рр.). Дис. ... канд. істор. наук за спец. 07.00.01 (Історія України). — Переяслав-

Хмельницький: Державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди, 2005. — 272 с.

ХРОНІКА

Анатолій Подольський

Відповідальність за пам'ять про минуле: вивчення історії Голокосту в країнах Східної та Центральної Європи (нотатки з двох конференцій 2008 року в Берліні)

Михаил Тяглый

Международный научный семинар «Еврейская социальная жизнь в период Холокоста»

Михаил Тяглый

Международная конференция «Цыгане Украины в период Второй мировой войны: современное состояние изученности, преподавания и увековечения памяти»

Олександр Лисенко

Ми занадто довго стояли в черзі за власною історією... 3-тя Всеукраїнська наукова конференція «Друга світова війна і доля народів України»

ОГЛЯД НОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ

Марія Мелент'єва

Bartov O. Erased: Vanishing traces of Jewish Galicia in present-day Ukraine. — Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2007. — XVII, 232 p., ill.

Юрій Радченко

Шкаровский М.В. Крест и свастика. Нацистская Германия и Православная Церковь. — М.: Вече, 2007. — 512 с.

БІБЛІОГРАФІЯ

Вибрані останні видання з тематики історії Голокосту та геноцидів

SUMMARIES

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

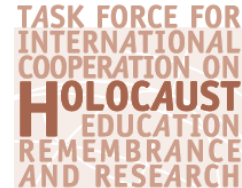
АВТОРАМ

ОГОЛОШЕННЯ

ПОВІДОМЛЕННЯ ТА ОГОЛОШЕННЯ

УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ГОЛОКОСТУ ОГОЛОШУЄ ПРОВЕДЕННЯ У 2009 РОЦІ НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИХ СЕМІНАРІВ З ІСТОРІЇ ГОЛОКОСТУ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ

Український центр вивчення історії Голокосту в співпраці з Музеєм «Яд Вашем» (Єрусалим) і «Меморіалом Шоа» (Париж) та за підтримки International Task Force протягом 2009 року планує провести два регіональних навчально-методичних семінари з історії Голокосту в Україні та проблем викладання цієї тематики в школах України для викладачів історії та інших суспільних дисциплін середніх навчальних закладів України. Під час навчання на семінарах, що проходять у форматі лекцій, дискусій, тренінгів, екскурсій та обговорень, розглядатимуться різноманітні аспекти історії Голокосту на теренах України та Європи, а саме: політика тоталітарних режимів, передовсім нацистського і більшовицького, щодо євреїв, нацистський геноцид щодо євреїв, рух опору, українсько-єврейські взаємини в міжвоєнний період та під час Голокосту, ідеологія нацистського антисемітизму тощо.

Перший семінар відбудеться **25-27 квітня 2009 р. в м. Алушта**. До участі в семінарі запрошуються викладачі з південних та східних областей України. Термін подачі заявки — до **1 квітня 2009 р.**

Другий семінар відбудеться **22-24 серпня 2009 р. в м. Івано-Франківськ**. До участі в семінарі запрошуються викладачі із західних та центральних областей України. Термін подачі заявки — до **1 серпня 2009 р.**

Учасники цих регіональних навчально-методичних семінарів 2009 року, які продовжать чи розпочнуть викладання історії Голокосту у своїх освітніх закладах, запропонують свої власні авторські методики чи методичні розробки з різноманітних аспектів цієї теми тощо, будуть запрошені взяти участь у навчальному та науковому стажуванні в Музеї «Яд Вашем» (Єрусалим), у «Меморіалі Шоа» (Париж) чи в Меморіальному музейному комплексі м. Белжець (Польща), що їх організовує Український центр вивчення історії Голокосту в співпраці з цими інституціями в листопаді 2009 р. та березні 2010 р.

Маємо честь запросити Вас взяти участь у цих семінарах. Під час проведення семінарів у Вас буде можливість прослухати лекції, взяти участь у дискусіях та робочих групах, а також Ви отримаєте навчально-методичні матеріали з теми історії Голокосту. Заявка на участь у кожному з цих двох семінарів подається на адресу Центру в довільній формі. Обов'язково треба вказати ім'я, прізвище, місце роботи, координати, а також причини Вашої зацікавленості чи мотивації щодо теми семінарів. Також просимо Вас у стислому вигляді (на одну сторінку) викласти Ваше бачення вивчення теми Голокосту в сучасній Україні, а також Ваш досвід (якщо він є) викладання цієї теми.

Чекаємо на Ваші заявки. Після чого повідомимо Вам всю необхідну інформацію. Проїзд (плацкарт), харчування, проживання та отримання навчально-методичних матеріалів за рахунок організаторів.

Заявки на участь у семінарах можна надсилати звичайною поштою, факсом та електронною поштою.

Адреса: 01011, Київ, вул. Кутузова, 8, кім. 109,
Український центр вивчення історії Голокосту
Телефон / факс: (044) 285-90-30
Електронна адреса: uhcenter@binet.com.ua.

АНОНС НАСТУПНОГО НОМЕРУ

- Матеріали Круглого столу, присвяченого Міжнародному дню пам'яті жертв Голокосту (Київ, січень)
- Міжнародна наукова конференція «Дослідження феномену злочинців у міжнародному контексті» (Берлін, січень)
- Педагогічні семінари в рамках проекту ОБСЄ «Навчальні матеріали з антисемітизму, дискримінації та ксенофобії» (лютий-березень)
- Відкриття нового освітняського проекту в Україні «Книжки для виховання толерантності» (лютий-березень)
- Методичні розробки вчителів з історії Голокосту
- Нові видання Українського центру вивчення історії Голокосту
- Новини бібліотеки Українського центру вивчення історії Голокосту

Адреса редакції:
Український центр
вивчення історії Голокосту
вул. Кутузова, 8, кім. 109
01011, Київ-11, Україна
Тел./факс: (044) 285-90-30
<http://www.holocaust.kiev.ua>
E-mail: uhcenter@binet.com.ua

Головний редактор:
Анатолій Подольський
Відповідальний редактор:
Михайло Тяглий
Дизайн та комп'ютерна верстка
Руслан Руденко
Коректор
Руслан Руденко

Видання здійснено за підтримки
The Rothschild Foundation (Europe)

Видруковано в ДГВП
«Зовнішторгвида України»
Адреса: м. Київ, вул. Воробського, 22,
Тел.: 234-33-04
Наклад: 1000 примірників.